

ЗАОЩАДЖЕННЯ ЯК ДЖЕРЕЛО ЗРОСТАННЯ ОБСЯГУ НАЦІОНАЛЬНОГО БАГАТСТВА¹

SAVINGS AS A SOURCE OF NATIONAL WEALTH GROWTH

Ірина БОБУХ,
доктор економічних наук,
Інститут економіки та прогнозування
НАН України, Київ

Iryna BOBUKH,
Doctor of Economics,
Institute for Economy and Forecasting,
Ukrainian NAS, Kyiv

Наростання кризових явищ у різних сферах суспільно-економічної діяльності людства як ніколи раніше актуалізує необхідність реалізації концепції сталого розвитку. Нового звучання набувають питання виявлення внутрішніх ресурсів економічних трансформацій, урахування дії екологічних факторів, у т.ч. в системі національних рахунків (СНР), пошуку інтегрального індикатора сталого розвитку. Зростає роль національного багатства (НБ) як найбільш узагальнюючого показника, що дозволяє на найвищому рівні макроекономічних узагальнень охопити не тільки використовувані, а й незадіяні ресурси, збережені для майбутніх поколінь. Головним внутрішнім джерелом зміни обсягу і структури капіталу в складі національного багатства є заощадження, практичні та концептуально-теоретичні засади формування й використання яких містять значний потенціал втілення новачій. Особливого значення в даному контексті набувають скориговані чисті заощадження (СЧЗ), що втілюють принципи «зелених» національних рахунків.

В Україні національні заощадження України та їх вплив на економічне зростання були предметом наукових розробок колективу вчених під керівництвом Б. Кваснюка [5]; інституційним засадам капіталотворення (у т.ч. формування й використання заощаджень) особливу увагу приділяє Л. Шинкарук [6]. На міжнародному рівні питання формування заощаджень і похідних від них – скоригованих чистих (або «істинних») заощаджень – досліджуються фахівцями Світового банку [2]. Однак подальших розробок вимагають питання взаємозв'язку заощаджень із національним багатством та виявлення перспективних напрямів сутнісної та практичної трансформації заощаджень як фактору сталого розвитку.

Метою даного дослідження

є виявлення напрямів розширення потенціалу використання заощаджень як показника ендогенної ресурсної забезпеченості економічних трансформацій і джерела зростання національного багатства на основі методологічних новацій у рамках концепції сталого розвитку та аналізу особливостей їх формування в Україні та інших країнах світу.

Національні заощадження згідно з правилами і традиціями упорядкування таблиць СНР [4], що склалися на сьогодні, асоціюються з відтворенням основного капіталу (ОК). За діючою концепцією головна функція заощаджень (поряд із забезпеченням споживчих витрат населення) – джерело інвестицій у основний капітал. Чисті націо-

нальні заощадження (ЧНЗ) поряд зі споживанням основного капіталу (еквівалент амортизації у СНР) та капітальними трансфертами становлять фінансовий базис валового нагромадження ОК.

Основу практичного представлення характеристики економічних процесів у форматі Системи національних рахунків становить сукупність «потоків» показників, що відображають кругообіг відтворювальних пропорцій, пов'язаних з виробництвом, розподілом, обміном, споживанням та заощадженням ВВП. Частка заощаджень у ВВП є дуже важливим показником, що відображає внутрішню інвестиційну потужність держави для здійснення оновлення й модернізації основного капіталу. Однак при здійсненні міжкраїнових зіставлень слід також ураховувати й обсяги заощаджень у абсолютних величинах, оскільки розміри ВВП на 1 особу в країнах світу істотно відрізняються.

Зокрема, в Україні питома вага чистих національних заощаджень у ВВП на початку 2000-х зростала і у 2004 році (18,3%) була набагато вищою навіть за відповідні показники багатьох країн – членів ОЕСР, серед яких Німеччина (7,6%), Велика Британія (3,7%), Польща (2,8%), Греція (-0,1%), Швеція (11,3%), США (2,6%), майже дорівнюючи значенню відповідного показника в Норвегії (19,7%) (рис. 1 а). А протягом 2004–2009 років частка ЧНЗ у ВВП України зменшилася у 3,7 раза – до 4,9%, а з 2009 до 2012 – ще майже у шість разів – до 0,84%. У розрахунку ж на 1 особу обсяги чистих заощаджень в Україні протягом усього періоду 2000–2012 років навіть у міжнародних дол. США за ПКС у постійних цінах 2005 року залишалися дуже низькими. Зростання протягом 2000–2004 років на 733,9 дол. – з 253,7 до 987,6 дол. США змінилося у подальшому посту-

повим нерівномірним зменшенням – до 401,0 дол. у 2011 році та 53,7 дол. США у 2012 (для порівняння: у Норвегії в 2011 обсяг чистих заощаджень у міжнародних дол. США за ПКС у постійних цінах 2005 року на 1 особу перевищував 11 тис. дол. США, у Швеції дорівнював 4,57 тис. дол. США, а в Німеччині – 3,05 тис. дол. США) (рис. 1 б).

Меншими в групі досліджуваних країн були лише дуже низькі, а в останні роки навіть від'ємні значення відповідного показника у США та Греції. В останній це є наслідком і ознакою глибоких кризових явищ, а в США (як країні-емітенті ключової резервної валюти) дещо нівелюється унікальним місцем національної економіки у світовій економічній системі, однак також відображає

Висвітлено особливості формування заощаджень, у т.ч. скоригованих чистих заощаджень як ендогенного джерела зростання обсягу національного багатства в Україні та країнах світу. Обґрунтовано роль національного багатства як інтегрального індикатора сталого розвитку. Запропоновано відображати процеси заощадження та нагромадження за всіма видами капіталу, які входять до складу національного багатства: людського, природно-ресурсного, основного, соціального й екологічного капіталу, а також елементів фінансового капіталу, які впливають на обсяг національного багатства.

The peculiarities of savings formation, including adjusted net savings as endogenous sources of growth of national wealth in Ukraine and worldwide, are highlighted. The role of national wealth as an integral indicator of sustainable development is justified. It is suggested to display the process of saving and accumulation on all types of capital that are part of national wealth: human capital, natural resources, fixed, social, environmental capital and financial capital elements that affect the amount of national wealth.

Рис. 1. Порівняльні обсяги чистих національних заощаджень відносно ВВП та на 1 особу в Україні та інших країнах світу

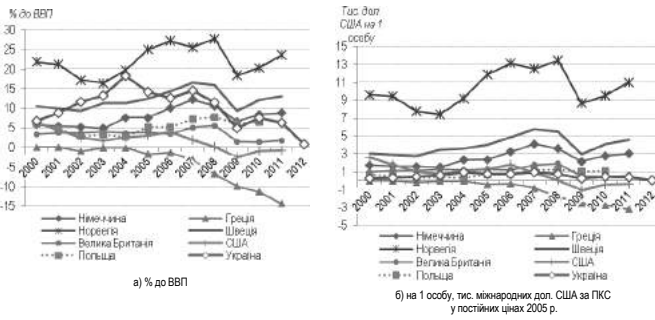
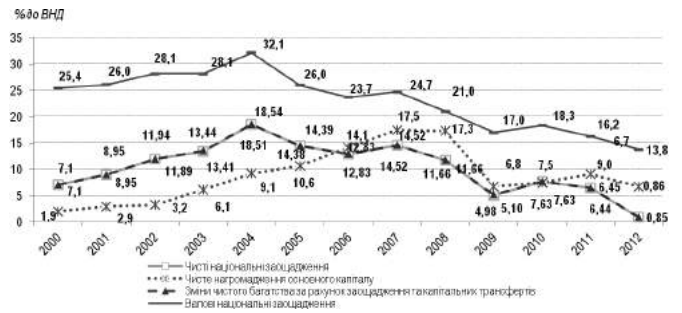

Рис. 2. Динаміка співвідношення ЧНЗ, ЧНОК та змін чистого багатства за рахунок заощаджень і капітальних трансфертів в Україні, % до ВНД

Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; Національні рахунки України за 1990–2000 рр.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2002. – 394 с.; Economy & Growth [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://data.worldbank.org>; National Accounts at a Glance 2013. – OECD Publishing, 2013. – Access mode: <http://dx.doi.org/10.1787/na_glance-2013-26-en>.

Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; Національні рахунки України за 1990–2000 рр.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2002. – 394 с.

Рис. 3. Динаміка пропорцій змін в активах, які відбулися за рахунок змін у чистому багатстві внаслідок заощадження та капітальних трансфертів в Україні, % до загальних змін в обсязі активів

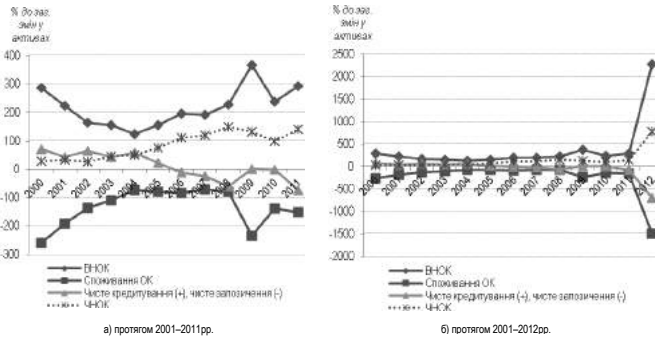
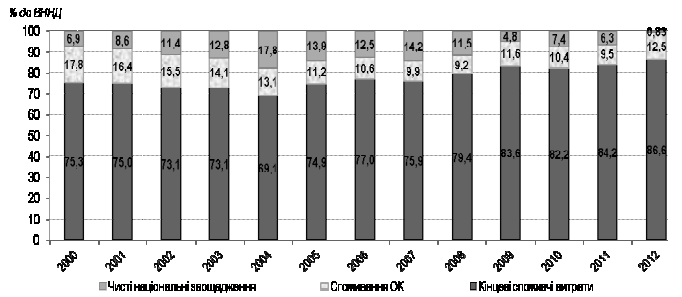

Рис. 4. Динаміка структури ВННД за напрямками використання (чисті національні заощадження, споживання ОК, кінцеві споживчі витрати), %

Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; Національні рахунки України за 1990–2000 рр.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2002. – 394 с.

Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; Національні рахунки України за 1990–2000 рр.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2002. – 394 с.

глибокі диспропорції розвитку, результатами яких стали фінансові потрясіння 2008 року, після яких обсяги чистих заощаджень взагалі набули від'ємних значень.

Місце і роль України у світовій економіці є ближчими до Греції, аніж до США, однак слід зазначити, що, подібно до Сполучених Штатів, вітчизняна економіка також має «пом'якшувальний фактор», хоча й зовсім іншої природи – високий рівень тінізації економіки, який водночас створює додаткові ризики для економічного розвитку.

Навіть відносні обсяги як валових, так і чистих заощаджень в Україні після зростання на початку 2000-х років з 2004 майже постійно зменшувалися (за винятком невеликого збільшення у 2007 та 2010 роках), дорівнюючи у 2012 по відношенню до ВНД 13,8% та 0,85% відповідно (рис. 2), що свідчить про катастрофічне скорочення внутрішніх інвестиційних ресурсів оновлення основного капіталу. І якщо у 2000–2004 роках проблема полягала в недостатній тезаврації заощаджень у нагромадження основного капіталу й відповідно низької частки нагромадження ОК у загальних змінах в активах² (рис. 3 а), то з 2006 обсяги чистих національних заощаджень вже стали навіть меншими за чисте нагромадження, причому у 2012 році – майже у 8 разів, що є свідченням поглиблення кризових тенденцій у відтворювальних пропорціях вітчизняної економіки. Різке зростання у 2012 році співвідношення ЧНОК та загальних змін у активах (зі 140,3% до 781,1%) відбулося переважно за рахунок збільшення обсягів чистого запозичення (з -73,6%

до -704% відносно змін у активах), а зростання відсоткового співвідношення ВННОК із загальними змінами в активах у 7,8 раза було викликано також суттєвим зростанням обсягів споживання ОК по відношенню до змін в активах – на 1350,8 в.п. (рис. 3 б).

Важливо зазначити, що співвідношення чистих заощаджень та змін у чистому багатстві за рахунок заощадження і капітальних трансфертів саме з ВННД³ є додатковим відсиланням до поняття *резидентності* як ознаки національної економіки (на протилежність географічному кордону) та національного багатства як показника, що асоціюється з ресурсами, на які встановлено право власності держави, юридичних та фізичних осіб – *резидентів* країни.

Динаміка структури валового національного наявного доходу (ВННД)⁴, який безпосередньо розподіляється на кінцеве споживання і заощадження, також свідчить про формування негативних тенденцій. На зміну збільшенню частки ЧНЗ відносно ВННД у 2000–2004 роках на 10,9 в.п. – з 6,9% до 17,8% прийшло її суттєве скорочення – до 0,83% у 2012 (рис. 4). Незважаючи на невелике зростання відносних обсягів споживання основного капіталу у 2012 році порівняно з 2011 на 3 в.п., що також є джерелом валового нагромадження ОК, їх питома вага залишається низькою, а частка кінцевих споживчих витрат – стабільно високою. До того ж частка останніх збільшилася з 82,2% у 2010 році до 86,6% у 2012. Слід зауважити, що зазначені тенденції змін абсолютних і відносних показників валового і чистого заощадження та споживання ОК є змістовними, однак вони висвітлюють економічні явища дещо однобічно, з точки зору економічного зростання, не враховуючи вимог забезпечення сталого розвитку.

Важливим кроком у напрямі трансформації діючих показників для відображення успіхів реалізації у країнах світу принципів сталого розвитку стало врахування екологічних факторів, обсягів природно-ресурсного виснаження та освітніх витрат у процесі обчислення заощаджень. З цією метою на основі чистих національних заощаджень фахівцями Світового банку розраховуються скориговані чисті заощадження (СЧЗ) шляхом додавання витрат на освіту та віднімання обсягів використання мінеральних, енергетичних та лісових ресурсів, а також збитків від викидів двооксиду вуглецю та від забруднення твердими відходами [2]. Порівняння, здійснені за окремими параметрами цих розрахунків, зокрема, свідчать, що рівень витрат на освіту по відношенню до ВВП в Україні є досить високим: у 2011 році він становив 5,9% порівняно з 3,5% у Росії, 5% у Польщі та 4,8% у США (рис. 5), однак сам ВВП в Україні є набагато нижчим, ніж в інших країнах, особливо в країнах з високим рівнем доходу. До того ж неправомірним є ототожнення змін у витратах на освіту із загальними змінами в обсягах людського капіталу, що включає набагато більше параметрів формування. Недостатньо інформативними є також і викладки стосовно природно-ресурсного виснаження країн світу, оскільки його обчислення здійснюються без урахування загального обсягу природно-ресурсного потенціалу, який уряді країн, зокрема Росії, був і залишається значним, незважаючи на високу інтенсивність його використання.

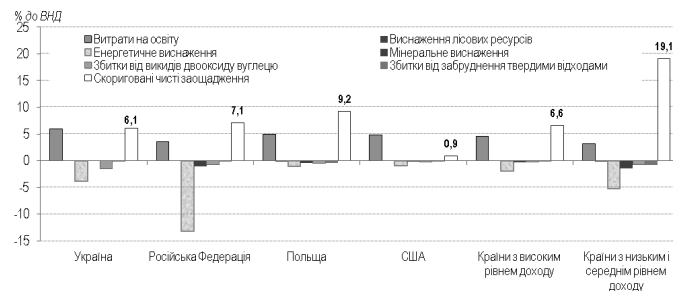
Експерти Світового банку також наголошують на неможливості наразі у даному форматі розрахунків щорічних змін у вартісних обсягах земель сільськогосподарського призначення, оскільки такі зміни проявляються упродовж періоду, що перевищує один рік. Продуктивність земель залежить від сукупної дії факторів, включаючи якість земель, погодні умови, технології, ефективність менеджменту. Усі ці фактори змінюються з року в рік, тому їх довготерміновий вплив на вартість земель сільськогосподарського призначення досить важко визначити [1, р. 38].

В Україні обсяги скоригованих чистих заощаджень по відношенню до ВВП у другій половині 90-х років мали від'ємні значення, сягнувши мінімуму (-4,1%) у 1998 році внаслідок як низьких значень чистих національних заощаджень, так і досить істотно «корируючої» частини показника СЧЗ (рис. 6), що згідно з трактуванням сутності показника фахівцями Світового банку є свідченням невідповідності економічних результатів принципам сталого розвитку. За правилом інтерпретації відносних обсягів скоригованих чистих заощаджень експертами Світового банку, якщо СЧЗ відносно ВВП є негативним, то в країні зменшуються запаси капіталу та скорочується майбутній суспільний добробут [1, р. 19].

При цьому слід зауважити, що сальдо різниці між скоригованими чистими та чистими національними заощадженнями в Україні по відношенню до ВВП найменшим було у 2000 році (-8,3%), що було пов'язано з різким зростанням рівня енергетичного виснаження економіки – більш ніж удвічі протягом року – до 6,3% (рис. 7). Формування загальної тенденції до зниження рівня зазначеного сальдо протягом 1998–2000 років, крім зростання відносних обсягів енергетичного виснаження економіки, було обумовлено також і одночасним скороченням рівня витрат на освіту (на 2 в.п. у 1998) та збільшенням викидів від двооксиду вуглецю – з 3,9% у 1997 році до 6,3% у 1999.

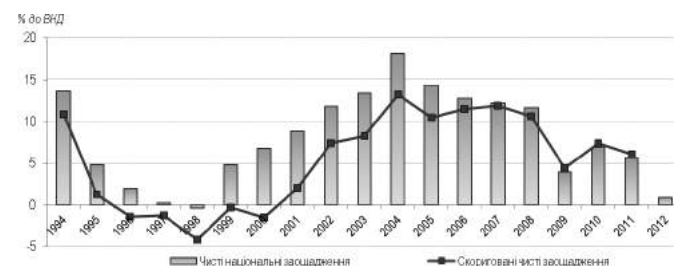
Починаючи з 2000 року, від'ємне сальдо різниці між скоригованими чистими та чистими національними заощадженнями в Україні по відношенню до ВВП в Україні поступово скорочувалося, набувши у 2009–2011 роках навіть позитивних значень. Позитивна динаміка сальдо, що відображає покращення освітньо-екологічної складової СЧЗ, спостерігається на тлі досить істотного коливання рівня чистих національних заощаджень по відношенню до ВВП, що збільшився з (-0,4%)

Рис. 5. Співвідношення компонентів скоригованих чистих заощаджень в Україні та країнах світу у 2011 році, % до ВВП

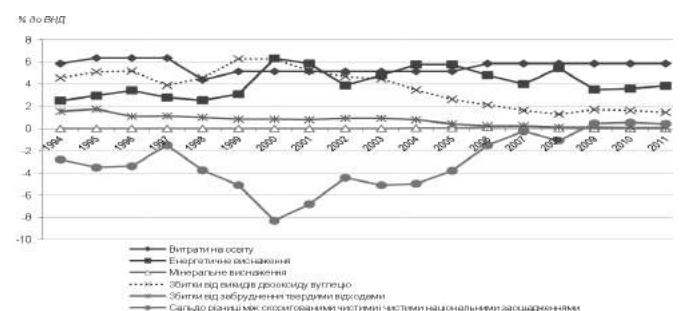
Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; World Development Indicators 2013. – Washington, D.C.: The World Bank, 2013. – xviii p., 125 p.; World Development Indicators: Towards a broader measure of savings [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <<http://wdi.worldbank.org/table/4.11>>.

Рис. 6. Динаміка співвідношення чистих національних та скоригованих чистих заощаджень в Україні, % до ВВП

Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Adjusted net savings, including particulate emission damage (% of GNI) [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <<http://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS>>.

Рис. 7. Динаміка пропорцій компонентів сальдо різниці між скоригованими чистими та чистими національними заощадженнями в Україні, % до ВВП

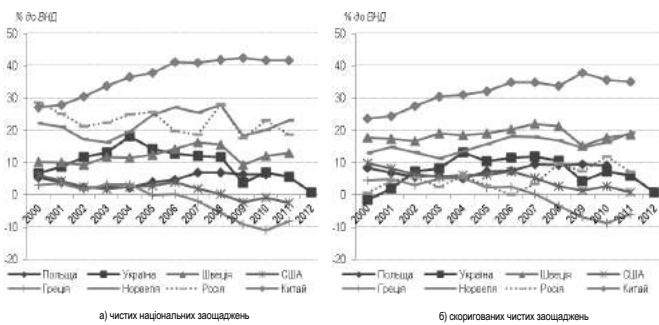

Джерело: Розраховано автором на основі: Economy & Growth [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <<http://data.worldbank.org>>.

у 1998 році до 18,1% у 2004, у подальшому зменшившись до 0,85% у 2012 році. Це призвело до перевищення протягом 2009–2011 років відносними обсягами скоригованих чистих заощаджень (4,4%; 7,4%; 6,1% відповідно) питомої ваги чистих національних заощаджень у ВВП (3,9%; 6,9%; 5,6% відповідно).

Відповідно до логіки інтерпретації показника СЧЗ його розробниками, якщо його обсяг відносно ВВП є позитивним, то збільшуються обсяги багатства та майбутнє благополуччя [1, р. 19]. Однак у даному випадку покращення освітньо-екологічної складової СЧЗ було швидше викликано катастрофічним скороченням вітчизняних обсягів промислового виробництва на тлі незмінного відносного обсягу витрат на освіту. В абсолютному вимірі обсяги витрат на освіту в Україні порівняно з іншими державами є дуже низкими, а потенційні можливості реалізації людського потенціалу гальмуються дуже

Рис. 8. Динаміка пропорцій чистих національних і скоригованих чистих заощаджень в Україні та країнах світу, % до ВНД

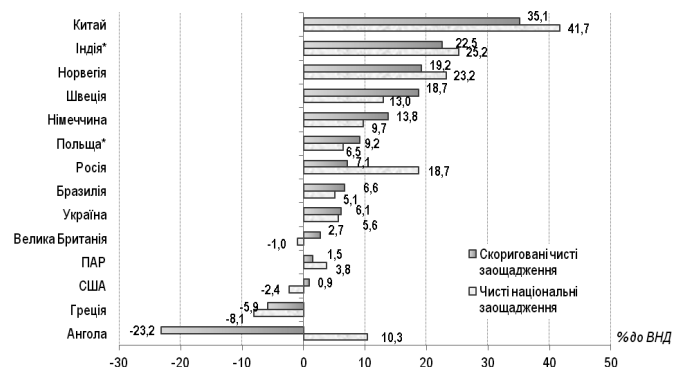
Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; Національні рахунки України за 1990–2000 рр.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2002. – 394 с.; Adjusted net savings, including particulate emission damage (% of GNI) [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS>.

низькими вартісними обсягами і якістю інших видів капіталу, зокрема соціального та основного.

Порівняно з іншими країнами світу рівні як чистих національних, так і скоригованих чистих заощаджень по відношенню до ВНД в Україні не є найнижчими (рис. 8). Набагато нижчими були, наприклад, показники СЧЗ в Анголі (-184,7% у 1998 році, -141,6% у 2001) та Конго (-84,6% у 2006 році) внаслідок високих рівнів енергетичного виснаження в обох країнах. Однак серед більш розвинених країн наша держава тяжіє до групи країн з нижчим рівнем СЧЗ. Згідно з методологією Світового банку якщо СЧЗ перевищують принаймні 10% ВНД, то розвиток країни є сталим. Якщо нижче за -10% відносно ВНД, то розвиток країни не є сталим [1, р. 37–38]. В Україні, як і в Греції, США, Польщі, Росії, протягом досліджуваного періоду величина цього показника знаходилася на межі або у межах порогових значень (рис. 8б). Певне покращення на початку 2000-х змінилося стрімким погіршенням у 2004 році, що посилилося на початку 2010-х. Причому слід зауважити, що, коли, наприклад, у Росії та Анголі низькі рівні СЧЗ відносно ВНД у 2011 році (7,1% та -23,2% відповідно) були пов'язані з високими відносними рівнями виснаження енергетичних ресурсів (13,19% та 34,96% відповідно) на тлі доволі високих відносних величин ЧНЗ (18,7% та 10,3% відповідно), то в Україні (подібно до Великої Британії, Бразилії, США та Греції) низький обсяг СЧЗ по відношенню до ВНД був наслідком насамперед низьких обсягів чистих національних заощаджень (рис. 9).

Незважаючи на переважання у практиці складання СНР «потокового» виміру характеристик економічного зростання, навіть у сучасних основних щорічних таблицях СНР є відсилання до запасів ресурсів, які набувають все більшого значення у світлі пошуків нових макроорієнтирів, альтернативних ВВП (зокрема, на конференції ООН зі сталого розвитку «Ріо +20» було наголошено на важливості вивчення альтернатив ВВП у якості міри багатства, що враховують екологічні та соціальні фактори⁵). Таким альтернативним показником має стати національне багатство, що, з одного боку, відображає ресурсний каркас економічного розвитку у вимірі запасів, у т.ч. не задіяних, а збережених для майбутніх проектів і поколінь, а з другого – має набагато ширше, ніж у ВВП та похідних від нього показників, змістовне різностороннє наповнення. Тому зміни, які відбуваються в національному багатстві, повинні відображатися за всіма його складовими, однак у СНР трактування НБ є звуженим та не збігається із трактуванням СБ, а на практиці обсяг НБ та щорічні зміни відображаються навіть за ще меншим переліком показників, ніж це передбачено методологією СНР: зміни в чистому ба-

Рис. 9. Співвідношення чистих національних і скоригованих чистих заощаджень в Україні та країнах світу у 2011 році, % до ВНД

Примітки:

* – дані за 2010 рік.

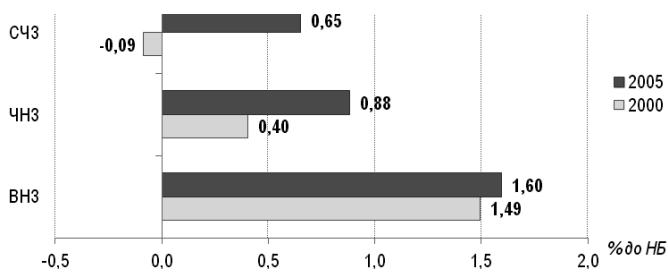
Джерело: Розраховано автором на основі: Національні рахунки України за 2012 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.; Національні рахунки України за 2011 р.: статистичний збірник / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.; World Development Indicators: Towards a broader measure of savings [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://wdi.worldbank.org/table/4.11>.

гатстві віддзеркалюються лише за показниками заощаджень у вузькому розумінні (в т.ч. скоригованих чистих заощаджень у дослідженнях СБ) та капітальних трансфертів, а практичні розрахунки у форматі запасів здійснюються лише кількома країнами й тільки відносно вироблених основних засобів та в одиничних випадках – мінеральних і паливно-енергетичних ресурсів, що істотно звужує аналітичний потенціал СНР. До того ж, незважаючи на існування новішого стандарту СНР-2008, на практиці в таблицях наразі відображаються дані на основі СНР-93. І визначення обсягів нематеріальної складової за залишковим принципом, як це пропонується фахівцями Світового банку, є неприпустимим. У рахунках СНР і таблицях СБ у форматі запасів необхідно враховувати всі складові національного багатства (людський і природно-ресурсний потенціал, основний капітал, елементи фінансового капіталу, що впливають на обсяг національного багатства, соціальний потенціал та екологічний капітал) на основі методичних підходів, що дозволяють максимально охопити ринкові аспекти вартості його складових та майбутні вигоди від їх використання безвідносно до залишкового підходу.

Важливим є й виявлення співвідношення обсягу заощаджень та величини національного багатства. Заощадження, з одного боку, є результатом більш або менш раціонального залучення НБ до відтворювального процесу, а з другого – ендогенним джерелом зростання його вартості через механізм нагромадження капіталу як складової національного багатства. Зіставлення обсягів різних видів заощаджень – валових національних заощаджень (ВНЗ), чистих національних заощаджень та скоригованих чистих заощаджень – з НБ дозволяє виявити різні аспекти їх взаємозв'язку та взаємного впливу. ВНЗ відображає можливі потужності зміни НБ на валовій основі – з урахуванням споживання ОК як одного з джерел нагромадження капіталу, ЧНЗ є потенційним внутрішнім джерелом внутрішніх інвестиційних ресурсів збільшення капітальної частини національного багатства, а СЧЗ віддзеркалює особливості відтворювальних пропорцій економічних систем і змін в обсязі НБ з урахуванням природно-ресурсного виснаження, забруднення довкілля та освітніх витрат.

Результати проведених розрахунків свідчать, що протягом 2000–2005 років відбулися позитивні зміни в обсягах усіх зазначених видів заощаджень стосовно національного багатства в Україні: відносний обсяг ВНЗ збільшився на 0,11 в.п. – з 1,49% до 1,60%, частка ЧНЗ зросла більш ніж удвічі – з 0,40% до 0,88%, а відповідні значення СЧЗ з від'ємних стали позитивними, збільшившись на 0,74 в.п. – до 0,65% (рис. 10).

Рис. 10. Динаміка пропорцій співвідношення ВНЗ, ЧНЗ і СЧЗ з національним багатством України протягом 2000-2005 років, %

Джерело: Розраховано автором на основі: Economy & Growth [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://data.worldbank.org>; The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium. – Washington, D.C.: The World Bank, 2011. – xvi p., 221 p.

У 2005 році зазначені пропорції ВНЗ в Україні (1,60%) були навіть більшими за відповідні значення в середньому в країнах з високим доходом (1,43%), у т.ч. країнах-членах ОЕСР (1,32%), Німеччині (1,37%), США (1,08%) та у світі в цілому (1,53%), однак значно меншими, ніж у Китаї (4,32%), Норвегії (2,90%), Індії (2,43%), Росії (2,27%) та в середньому у країнах БРИКС (2,72%) (рис. 11).

Міжкраїнові порівняння співвідношення ЧНЗ з НБ були практично ідентичними пропорціям ВНЗ та НБ, а от за обсягом СЧЗ по відношенню до НБ Україна (0,65%) істотно випереджає Росію (0,21%), однак відстає від Німеччини (0,70%).

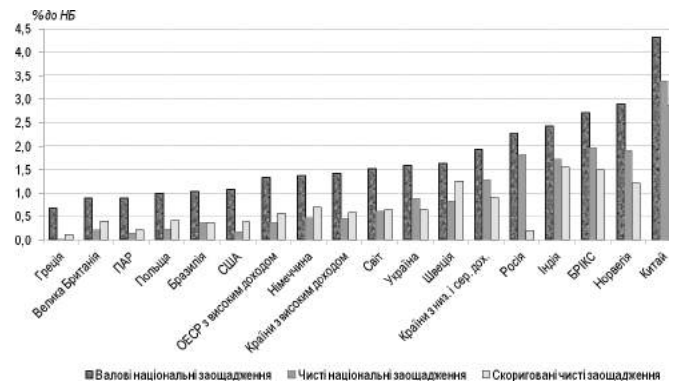
Стосовно розподілу світових обсягів заощаджень у країнах світу слід зауважити, що найбільша їх частка протягом тривалого часу формувалася в ряді країн Азії та країнах ОПЕК, що було обумовлено експортом ними великих обсягів нафти. Однак унаслідок експресивної зовнішньоекономічної політики США відбувалося перетікання фінансового капіталу до цієї країни. Рядом вчених зазначалося про створення двополюсної системи формування заощаджень з найвищим їх обсягом у Китаї та найнижчим – у США. Однак слід зауважити, що певним чином у процесі перетікання фінансового капіталу до США задіяні й інші країни, у резервах яких істотною є частка активів у доларах США, а також держави з величезними обсягами зовнішньої заборгованості, номінованої у доларах США. До таких країн належить і Україна, де обсяг чистих заощаджень відносно ВНД з 2004 року до 2012 скоротився більш ніж у 20 разів, що свідчить про виснаження внутрішніх ресурсів економічних перетворень у державі (рис. 8а).

Скориговані чисті заощадження розробниками цього показника вважаються головними чинниками змін у обсягах національного багатства, однак з уточненням, що ці зміни сконцентровані в рамках природно-ресурсного капіталу [1]. Експертами Світового банку особлива увага при дослідженні змін у обсягах СЧЗ та НБ з 1995 по 2005 рік приділялася їх обсягам на 1 особу, адже якщо чисельність населення зростає, то загальні обсяги багатства також мають збільшуватися для забезпечення навіть незмінних подушових пропорцій.

За висновками фахівців СБ, якщо СЧЗ збільшуються темпами, достатніми для забезпечення принаймні незмінних обсягів НБ на 1 особу (даний індикатор отримав назву «Індекс Мальтуса»), то розвиток країни є сталим. Виходячи з цих даних, дослідниками Світового банку розраховується додатковий обсяг СЧЗ, необхідний для отримання нульової зміни в обсязі національного багатства на 1 особу, що, наприклад, у Бразилії дорівнює 3,5% ВНД, у ПАР – 4,8%, у США – 2,0% (див. табл.).

Показник відносних обсягів скоригованих чистих заощаджень (у % до ВНД) вважається дослідниками Світового банку головною альтернативою ВВП у відображенні економічних процесів, інтегральним індикатором сталого

Рис. 11. Пропорції співвідношення ВНЗ, ЧНЗ і СЧЗ із національним багатством України та країн світу у 2005 році, %

Джерело: Розраховано автором на основі: Economy & Growth [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://data.worldbank.org>; The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium. – Washington, D.C.: The World Bank, 2011. – xvi p., 221 p.

економічного розвитку [13]. Однак заощадження, й у т.ч. скориговані чисті заощадження, попри їх вагоме значення в макроекономічному аналізі, не можуть бути вичерпним інтегральним показником сталого розвитку. Не лише низький рівень освітніх витрат, великі обсяги екологічного забруднення та мінерально-енергетичного виснаження означають, що теперішнє покоління живе за рахунок майбутніх поколінь. Надмірне запозичення фінансових ресурсів також може стати тягарем для майбутніх генерацій, яким доведеться погашати ці борги, погіршуючи перспективи їх розвитку. Недоліки процесу формування соціального капіталу, як, наприклад, відсутність довіри в суспільстві або недосконалі суспільні інститути, також зменшують потенційні можливості економічного розвитку майбутніх поколінь. І оцінювати ці потенційні можливості слід не тільки в плані їх зміни у часі, а й у форматі запасів ресурсів, оскільки більший чи менший ступінь сталості розвитку залежить також і від забезпеченості ресурсами наступних поколінь, наскільки обмеженими є ті чи інші їхні види, чи є вони відновлюваними і т.д. Інтегральний показник

Таблиця. Вплив зростання кількості населення на обсяг скоригованих чистих заощаджень та зміни у подушових обсягах національного багатства у 2005 році

Країна	ВНД на 1 особу, USD	Рівень приросту населення, %	Скориговані чисті заощадження на 1 особу, USD*	Зміни в національному багатстві на 1 особу, USD*	Розрив у обсязі скоригованих чистих заощаджень, % до ВНД**
1	2	3	4	5	6
Україна	1809	-0,8	154	261	-
Польща	7788	0,0	317	329	-
Бразилія	4616	1,4	170	-163	3,5
Індія	735	1,4	147	84	-
Гонконг, Китай	25633	0,9	4806	3557	-
ПАР	5073	1,1	-6,3	-245	4,8
Центральноафриканська Республіка	334	1,3	-15	-95	28,4
Республіка Конго	1010	3,0	-611	-1128	111,7
Азербайджан	1382	1	-111	-260	18,8
США	41966	0,9	182	-821	2,0
Греція	21798	0,4	217	-35	0,2

Примітки:

* – у четвертій і п'ятій колонках відображено два альтернативні виміри нагромадження капіталу, що враховують зміни в кількості населення: скориговані чисті заощадження на 1 особу та зміни в обсязі національного багатства на 1 особу. Різниця між цими двома вимірами обумовлена «Індексом Мальтуса»⁶;

** – шоста колонка відображає, який додатковий обсяг заощаджень (у % до ВНД) потрібен для отримання нульової зміни в обсязі національного багатства на 1 особу.

Джерело: The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium. – The World Bank, 2011. – xvi p., 221 p.

сталого розвитку повинен враховувати різні аспекти ресурсної забезпеченості та її збалансованості. А зміни у потокових показниках повинні співвідноситися не тільки з ВВП та ВНД, а й із загальними обсягами запасів ресурсів, які часом є головними детермінантами суспільно-економічного становища різних країн світу, факторами, що нівелюють або посилюють загрози та можливості їхнього розвитку на засадах сталості. Так, якщо США є емітентом світової резервної валюти, то високий рівень зовнішньої заборгованості для цієї держави не є таким критичним, як, наприклад, для України, яку цей факт вводить у залежність від іноземного капіталу, що нав'язує різні, не завжди прийнятні геополітичні й економічні рішення. Якщо Росія володіє величезними запасами газу, то його високі обсяги видобутку також є не такими критичними, як були б, приміром, для України (й СЧЗ розраховані відносно запасів, а не ВВП у Росії засвідчили б набагато більший рівень сталості її розвитку). А оскільки Україна володіє третинною світових запасів чорнозему, то нераціональне використання великих їх обсягів є менш критичним для нашої країни, ніж, скажімо, для Японії.

Загалом рівень забезпеченості тими чи іншими ресурсами країн світу є одним із ключових параметрів, що впливають на внутрішньодержавні й міжнародні економічні та політичні процеси. Власне наявністю великих обсягів важливих для світової економіки ресурсів обумовлена й зростаюча останнім часом роль країн – членів БРІКС (Бразилія багата сільськогосподарською продукцією, Росія – найбільший у світі експортер мінеральних ресурсів, у Індії зосереджені дешеві інтелектуальні ресурси, в Китаї – дешеві трудові ресурси, а в Південно-Африканській Республіці – природні ресурси). Характерною особливістю цих країн є також висока чисельність населення – 42% усього населення планети [12]. Ресурсні переваги і великі обсяги економік цих країн обумовлюють зростання їх політичного впливу на світовій арені. Саме тому акцент в інтерпретації економічних явищ у системі координат сталого розвитку має бути переміщений з потокових величин на показники запасів ресурсів і розглядатися комплексно.

ВИСНОВКИ

Необхідно розробити нову концепцію відображення процесів формування і використання заощаджень у СНР (у т.ч. й СЧЗ Світового банку), що враховуватиме різні аспекти процесу капіталоутворення, а не тільки ті, що стосуються основного капіталу, використання деяких видів природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища та освітніх витрат. А необхідність формування засад сталого розвитку вимагає більш різноаспектного трактування успішності цього процесу, ніж це передбачено можливостями потокових показників заощадження.

Національне багатство країн світу як індикатор їх ресурсної забезпеченості має відігравати ключову роль в інтерпретації результатів і передумов економічного розвитку як інтегральний показник сталого розвитку. Причому НБ слід розглядати в більш широкому сенсі, ніж у сучасних дослідженнях СБ та діючій методології складання СНР. Зокрема, у рахунках СНР і таблицях СБ у форматі запасів необхідно враховувати всі складові національного багатства: людський і природно-ресурсний потенціал, основний капітал, елементи фінансового капіталу, що впливають на обсяг національного багатства, соціальний потенціал та екологічний капітал. І основними критеріями сталого розвитку мають бути: співвідношення між капіталом як складовою НБ та незадіяним потенціалом, збалансованість формування різних видів капіталу, пропорції обсягів потокових показників зміни ресурсів відносно їх запасів.

Концепція заощадження та нагромадження у СНР і дослідженнях СБ має змінитися відповідно до оновленої розширеної концепції НБ і відображати процеси заощадження та нагромадження за всіма видами капіталу, що входять до складу національного багатства: людського, природно-ресурсного, основного, соціального і екологічного капіталу, а також елементів фінансового капіталу, які впливають на обсяг НБ.

У перспективі потрібно розробити й запровадити на практиці в Україні та інших країнах світу складання інтегральної СНР з окремими рахунками щодо складових НБ, де головну роль відіграватимуть не потокові величини, а показники запасів, що характеризують не тільки обсяги залучених в економічний обіг ресурсів, а й незадіяний потенціал, збережений для майбутніх поколінь, що є важливою ознакою сталого розвитку. Для кожної країни слід розробити матрицю наявності та розподілу різних видів ресурсів, розрахувати порогові значення обсягів використання тих чи інших їхніх видів за параметрами достатності рівнів забезпеченості ними майбутніх поколінь та виявити критично загрозливі відносно обсягів використання тих чи інших ресурсів за ознакою їх відповідності принципам сталого розвитку. Ці заходи сприятимуть формуванню надійного макроаналітичного каркасу для обґрунтування національних і міжнародних стратегічних рішень щодо поліпшення рівня життя людей і впровадження пріоритетів сталого розвитку.

ПОСИЛАННЯ

- ¹ Публікацію підготовлено в рамках НДР «Структурні трансформації в економіці України: динаміка, суперечності та вплив на економічний розвиток» (№ держреєстрації 0111U002605).
- ² Зміни в активах відображаються в активній частині рахунку капіталу зведених національних рахунків, результуючою статтею пасивної частини якого є зміни в чистому багатстві за рахунок заощадження та капітальних трансфертів [8].
- ³ ВНД – сума первинних доходів, отриманих резидентами країни як у її межах, так і за кордоном, за винятком доходів, переданих за кордон. Відрізняється від ВВП на сальдо доходів, отриманих резидентами за кордоном та нерезидентами – в межах країни [4].
- ⁴ Валовий національний наявний доход відрізняється від ВНД на сальдо отриманих з-за кордону і переданих за кордон трансфертів у грошовій та натуральній формі [4].
- ⁵ J. Watts, L. Ford Rio+20 Earth Summit: campaigners decry final document [Electronic resource] // The Guardian. – 2012. – Access mode: <http://www.theguardian.com/environment/2012/jun/23/rio-20-earth-summit-document>.
- ⁶ «Індекс Мальтуса» – сума, на яку має зростати впродовж року обсяг скоригованих чистих заощаджень для утримання обсягу національного багатства на 1 особу на незмінному рівні [1].

ЛІТЕРАТУРА

1. The Changing Wealth of Nations: Measuring Sustainable Development in the New Millennium. – Washington, D.C.: The World Bank, 2011. – xvi p., 221 p.
2. World Development Indicators 2013. – Washington, D.C.: The World Bank, 2013. – xviii p., 125 p.
3. Report of the United Nations Conference on Sustainable Development (Rio de Janeiro, Brazil, 20–22 June 2012) / United Nations. – New York, 2012. – A/CONF.216/16. – 120 p.
4. System of National Accounts 2008 / EC, IMF, OECD, UN, WB. – New York: United Nations, 2009. – 662 p.
5. Національні заощадження та економічне зростання / за ред. Б. Є. Кваснюка. – К.: МП Леся, 2000. – 302 с.
6. Шинкарук Л. В. Інституційні засади капіталоутворення в Україні / Економічна теорія. – 2007. – № 3. – С. 72–85.
7. Environmental economics: Adjusted net saving [Electronic resource] // The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/ENVIRONMENT/EXTTEE/0,,contentMDK:20502388~menuPK:1187778~pagePK:210058~piPK:210062~theSitePK:408050,00.html>.
8. Національні рахунки України за 2012 р.: стат. зб. / Держстатслужба України. – К., 2014. – 151 с.
9. Національні рахунки України за 2011 р.: стат. зб. / Держстатслужба України. – К., 2013. – 172 с.
10. Adjusted net savings, including particulate emission damage (% of GNI) [Electronic resource] // The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://data.worldbank.org/indicator/NY.ADJ.SVNG.GN.ZS>.
11. J. Watts, L. Ford Rio+20 Earth Summit: campaigners decry final document [Electronic resource] // The Guardian. – 2012. – Access mode: <http://www.theguardian.com/environment/2012/jun/23/rio-20-earth-summit-document>.
12. Economy & Growth [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://data.worldbank.org>.
13. Adjusted net saving – a proxy for sustainability [Electronic resource] / The World Bank. – 2014. – Access mode: <http://web.worldbank.org/WBSITE/EXTERNAL/TOPICS/ENVIRONMENT/EXTTEE/0,,contentMDK:20502388~menuPK:1187778~pagePK:148956~piPK:216618~theSitePK:408050,00.html>.